

SPOMIENKA

Prof. PhDr. Bohuslav Novotný, DrSc., spomienka pri stom výročí narodenia

V tomto roku si pripomínáme 100. výročie narodenia významného archeológa a pedagóga prof. PhDr. Bohuslava Novotného, DrSc. (3. 10. 1921–31. 10. 1996), ktorý významnou mierou ovplyvnil rozvoj slovenskej a stredoeurópskej archeológie a vychoval veľkú časť dnešnej strednej a staršej generácie nielen slovenských archeológov.

Narodil sa v Polabci u Poděbrad a detstvo strávil na protilahlom brehu Labe v Poděbradoch. Už ako školák sa rád prechádzal po okolitých, na archeológiu úrodných poliach Polabia, a najmä známej Liblice. Zbieral fragmenty keramiky a je o ňom známe, že sám dokázal rozpoznať slovanskú keramiky. Po maturite začal v roku 1939 študovať na ČVUT v Prahe (České vysoké učení technické) Vysokú školu strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva. Krátko po začatí štúdia, po udalostiach zo 17. novembra 1939, však došlo k zatvoreniu českých vysokých škôl. Znamenalo to rýchle ukončenie štúdia a dokonca i krátke uväznenie mladého študenta. Aby sa B. Novotný vyhol nasadeniu v Ríši, bolo mu umožnené vstúpiť do tretieho ročníka obchodnej

akadémie v Kolíne, kde v roku 1941 úspešne ukončil štúdium už svojou druhou maturitou. V ďalšom úseku druhej svetovej vojny pracoval ako úradník na Okresnom úrade v Poděbradoch, neskôr na Správe protektorátnych ciest v Nymburgu. V roku 1944 bol aj v totálnom nasadení, kde pracoval ako sústružník. V máji 1945 sa aktívne zúčastnil pražského povstania.

Po ukončení vojnových udalostí začal študovať na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe u významných profesorov J. Eisnera, J. Filipa, J. Čadlíka a R. Vackovej. Doktorát získal v závere roku 1948 z oboru prehistória a slovanská archeológia za prácu, ktorá vyšla neskôr v *Obzore prehistorickom: Jordanovská skupina a juhovýchodní vlivy v českém neolitu*. Práve vyššie menovaní profesori výrazne ovplyvnili jeho vedecké zmysľovanie a správanie. Spolu so svojimi spolužiakmi (napr. L. Jisl, J. Kudrnáč, J. Tomský) patrili medzi prvých členov tzv. Filipovej školy.

Už ako stredoškola sa zaujímal o prácu v múzeách a aktívne spolupracoval s Polabským múzeom

v Kolíne. Jeho prvým zamestnávateľom sa stalo Múzeum hlavného mesta Praha. K svojmu pôsobeniu na Hanspaulke sa veľmi rád vracal v početných diskusiách a rozhovoroch so študentmi či priateľmi. Pôsobil tu ako správca zbierky, ktorú podrobne zinventarizoval a zdokumentoval. Významne sa zaslúžil o znovuoživenie archeologickej expozície v roku 1947. V tom čase začal uskutočňovať aj terénne výskumy, spravidla v spojitosti s výstavbou. K najdôležitejším objavom patrili jedinečný kniežací hrob zo staršej doby rímskej v Bubenči, vykopávky na hradisku Šárka či Týnský dvor – Ungelt v stredovekom pražskom Starom meste. Svoje objavy spravidla aj pomerne rýchlo publikoval.

Začiatkom 50. rokov sa krátkodobo dostal na výskumy na Slovensko v spojitosti s expedíciou HUKO (Hutný kombinát – dnes Východoslovenské železiarne Košice), kde mal možnosť kooperovať s mnohými významnými bádatelmi (napr. L. Hájek, E. Čujanová-Jílková, V. Spurný, F. Prošek, J. Rataj). Zároveň videl množstvo výskumov slovenských kolegov a nadviazal s nimi kontakt (A. Točík, J. Pástor). V roku 1952 vstúpil do manželského zväzku s mladou archeologičkou Máriou Lackovou (prof. Mária Novotná). V tom istom roku presunul svoje pôsobisko na Slovensko. V rokoch 1952–1957 pôsobil ako vedecký pracovník v Archeologickom ústave SAV. Najskôr v Bystricike pri Martine a vzápätí v Nitre. Tu ho právom možno označiť za zakladateľa oddelenia dokumentácie, ktorého sa stal vedúcim. Zaviedol systém v evidencii rôznych dokumentov, ale aj nálezov. Archeologický inštinkt ho tlačil aj do realizácie archeologických výskumov. Po niektorých aktivitách na dolnej Nitre sa rozhodol realizovať výskum na dolnom Pohroní. V obci Veľké Šarovce vybudoval archeologickú základňu na výskum dolného Pohronia. K najvýznamnejším patrili výskum polykultúrneho náleziska v Šarovciach, ktorý priniesol jedinečné informácie o živote človeka v praveku, včasnej dobe dejinnej i stredoveku. Snažil sa aj o zachovanie a prezentáciu keltskej osady. V tom čase skúmal aj celý rad ďalších archeologických lokalít v tomto regióne – od Želiezoviec cez Bíňu až po Mužlu-Čenkov. Aj vďaka jeho aktivitám sme sa spolu s pánom veľvyslancom S. Vallom v roku 2014 rozhodli hľadať podporu na umiestnenie pamätnej tabule k pobytu vojsk Marca Aurélia na Pohroní práve v Šarovciach. Pamätník sa slávnostne otvoril v uvedenom roku za prítomnosti talianskeho veľvyslanca na Slovensku Roberta Martiního.

Popri práci v Archeologickom ústave začal B. Novotný v roku 1953 externe prednášať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde už v roku 1956 úspešne zavŕšil habilitačné konanie. Od roku 1957 sa úplne presunul z Archeologického

ústavu SAV na FF UK do Bratislavy. Tu sa v roku 1964, po odchode J. Dekana, stal vedúcim Oddelenia archeológie. V roku 1965 bol menovaný za profesora. Vo funkcii vedúceho archeológie zotrval do roku 1987, keď ho vystriedal doc. Jozef Vladár. V roku 1991 sa stal emeritným pracovníkom, čo v podstate odštartovalo ďalšiu etapu jeho vedeckej a organizačnej práce začínajúcu v roku 1992 a súvisiacu s novým pôsobiskom v Trnave.

Život na Filozofickej fakulte UK v Bratislave sa stal jeho poslaním i vášňou. Nebol iba pasívnym prednášateľom, ale hneď videl pred sebou výzvy, spojené najmä so snahou o vylepšenie podmienok štúdiá a výchovy čo najkvalitnejších absolventov. Zahryzol sa do budovania knižnice, ako základného zdroja štúdiá i vedeckého výskumu. Počas jeho pôsobenia narástol evidenčný počet kníh z menej ako 1000 na viac než 23 000. Čo to znamenalo v tom čase takmer bez (akejkolvek) finančnej podpory netreba vysvetľovať. Navyiac, často išlo o publikácie, ktoré sa v knižniciach socialistického tábora dali zohnať iba výnimočne a za normálnych okolností iba za absolútne nedostupnú tzv. tvrdú menu. Tu pomohli osobné kontakty aj vydávanie časopisu *Musaica* a ďalších publikácií. Ešte aj v závere svojho pôsobenia na UK osobne dohliadal na výmenu a zapisovanie kníh. Študenti túto výhodu intenzívne využívali a v seminári trávili mnoho času. Spravidla ich doslova vyhánal vrátnik pri zatváraní budovy.

Prof. Novotný si bol vedomý toho, že kvalitný študent môže byť vychovaný iba v prípade, ak bude poznať archeologický materiál takpovediac naživo, nielen z kníh. To usmernilo jeho ďalšiu dlhodobú iniciatívu – budovanie školských archeologických porovnávacích zbierok. Obsahujú nálezy zo Slovenska, ale aj z mnohých ďalších krajín, odkiaľ bolo v tých časoch ešte možné rôzne povrchové nálezy priniesť na Slovensko. Sám som mal tú možnosť prispieť idolom nájdeným počas exkurzie v Karanove alebo pazúrikovým stredovekým hrotom z Rujany. Podobných nálezov je v depozitári katedry archeológie veľké množstvo.

Bohuslav Novotný bol presvedčený o tom, že špičkové archeologické bádanie musí byť spojené s kvalitným terénnym výskumom. Aj preto kládol veľký dôraz na ďalší segment výchovy archeologickej mládeže – vzdelávanie v oblasti terénnej teórie a praxe. Veľmi rýchlo začal organizovať povinnú prax. Od roku 1965 sa výskumy presúvali do oblasti Tatier. Na výskumoch ako napríklad neolitická osada Matejovce, hradisko badenskej kultúry Burchbrich vo Veľkej Lomnici, výšinné sídlisko badenskej kultúry Pod lesom v Dolnom Smokovci, hradisko púchovskej kultúry Burich a stredoveké banské diela vo Veľkom Slavkove, opevnená osada v Spišskom Štvrtku, zaniknutá

dedina Šuňava-Hrachovisko vyškoliť celé generácie archeológov. V rámci nich sa naviac oboznámili aj s povinnosťami archeológa v múzeu (Podtatranské múzeum v Poprade), ale aj so spôsobmi spolupráce a komunikácie s amatérmi. Nezabudnuteľné boli večerné diskusie účastníkov výskumov na univerzitnej chate Pod lesom. Často za prítomnosti rôznych odborníkov zo Slovenska i zo zahraničia. Veda i zábava sa tam prelínali a vnárali študentov do tajov archeológie. Pravidelne nás potešili aj pirohy, ktoré pán profesor nosil študentom na spestrenie skromnej stravy. Viacerí študenti, sám som bol jeden z nich, mali na starosti mnohé organizačno-technické náležitosti výskumu. Aj to bola pre nás vynikajúca škola. Tu treba zdôrazniť aj jeho cit pre terén. Spomeniem napríklad príhodu, keď sme spolu s ním a riaditeľom Podtatranského múzea v Poprade brádzili okolie Štrby a Šuňavy, kde sme hľadali zaniknutú stredovekú dedinu Šuňavu. Nedarilo sa nám. Na jednom z kopcov západne od Šuňavy sme navštívili miesto, kde jedna z tradícií hovorila o pozostatkoch kamenných stavieb. Ani tu sme neuspeli. Ukázalo sa, že sú to novoveké zákopy. Sadli sme si na lúku a v tom pán profesor hovorí: „... Pane kolego, zoberte rýľ a choďte na protiláhlú lúku a ja Vás z diaľky budem navigovať, kde treba skúsiť kopnúť do zeme...“. A tak ma navigoval a asi na druhý, či tretí pokus sa pod drnom trávy objavili črepy. Ako sa neskôr ukázalo, bol to moment objavenia dôležitej lokality. Pán profesor zvrchu vedel na pasienku rozoznať porastové príznaky a mierne priehlbiny, ako pozostatky stredovekých objektov. Pričom práve ten prvý objekt bol neskôr známy dom bylinkára/liečiteľa.

Bez zmienky nemôžeme nechať ani základnú výuku. Starostlivo pripravené prednášky prezentoval so sebe vlastnou charizmou a študenti ich so záujmom vnímali a vstrebávali. Pomáhali k tomu aj mnohé vsuvky, rôzne príbehy zaslúžilých archeológov, ktoré osvetľovali jednotlivé témy (J. Petrbock, J. Eisner, J. Filip, L. Hájek, expedícia HUKO a pod.). Pán profesor nás cielene nútil čítať archeologické práce v cudzích jazykoch. Robil to sofistickovane, zadával témy, ktoré sa dali riešiť iba štúdiom prameňov, či už v nemčine, ruštine, ukrajinskom jazyku, či maďarčine. Seminárne práce pod jeho vedením dosahovali slušnú úroveň. Študentov viedol k tvorivému písaniu. Veľký dôraz kládol aj na ich formálnu úpravu – či už textu (napriek českému pôvodu excelentne ovládal slovenskú gramatiku), alebo obrazových príloh. Nútil nás tiež kresliť nálezy, čo mnohí oceňujeme dodnes, lebo tie obrázky nám ostali doslova vryté v pamäti. Bol na nás prísny, ale v kritických situáciách nezriedkavo aj tolerantný. Študent bol pre neho nielen bežný žiak, ale ľudská duša, o život ktorej sa zaujímal.

Aj preto mu neboli ľahostajné mnohé problémy študentov a aktívne im ich pomáhal riešiť. To isté platilo aj v oblasti hľadania pracovného miesta po skončení štúdia. Manželia Novotní nezriedkavo pozývali celé ročníky svojich študentov na posedenie k sebe domov. Bola to veľká pocta. Tu sme sa, okrem iného, dozvedeli viac o jeho veľkej záľube vo výtvarnom umení. Nepriamo to dokazujú aj časté návštevy výtvarníkov v jeho kabinete a zaiste i publikácia *Počiatky výtvarného prejavu na Slovensku*.

Jeho srdcovou záležitosťou bol neolit, ale v centre jeho pozornosti boli všetky obdobia od paleolitu až po vrcholný stredovek. Z toho pramení skutočnosť, že gro jeho publikačných výstupov rieši otázky mladšej doby kamennej, ale celý rad štúdií i monografií je venovaný aj iným periódam. Vydával tiež archeologické slovníky a založil časopis *Musaica*. Podrobný súpis jeho prác bol zverejnený v publikácii *Bohuslav Novotný 1921–1996*, zostavenej jeho synom Lubomírom. Ide o úctyhodný počet 419 jednotiek. Svojím širokým vedeckým záberom a znalosťami ho smelo môžeme označiť za jedného z posledných polyhistorov na Slovensku. To sa odzrkadlilo aj v *Encyklopédii archeológie*. Pri jej zostavovaní a písaní zúročil svoje širokospektrálne informácie. Musíme však zdôrazniť ešte jedno obľúbené obdobie – dobu rímsku a sťahovania národov. Práve k nej sa viaže aj jeho posledná monografia *Slovom a mečom* z roku 1995.

Pána profesora stále lákal terén. Nielen ten výkopávkový, ale aj múzejný. Vedel, že v múzejnom teréne, regionálnych múzeách, je ukryté množstvo jedinečných informácií o dávnoveku Slovenska. Aj preto sa sústreďoval sám, resp. so svojimi spolupracovníkmi na inventarizáciu a súpisy nálezov z múzeí a rôznych zbierok (napr. Gánovce, Gelnica, Levoča, Poprad, Spišské Podhradie, Trenčín, Trnava), a tiež na komunikáciu s amatérskymi archeológmi v týchto oblastiach.

Spolu so svojou manželkou, dnes pani profesorkou Máriou Novotnou, sa významne zaslúžil o organizáciu medzinárodných sympózií o neskorej dobe kamennej a staršej dobe bronzovej, ktoré boli výbornou platformou na medzinárodnú informovanosť o výsledkoch výskumov, a tiež miestom kvalitnej diskusie. Mal ďalekosiahle vedecké, ale i priateľské kontakty v odbore. Bolo to cítiť na každom kroku. Či už vo vyššie uvádzanom zabezpečení kníh do knižnice, alebo získavaní atraktívnych špecialistov na prednášky na FF UK na Gondovej ulici. Jeho meno pôsobilo doslova ako zázračný kľúč na vstup do zahraničných inštitúcií. Prejavilo sa to aj pri organizovaní zahraničných exkurzií (najmä východné Nemecko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko či Ukrajina). Na nich sa okrem bratislavských

študentov zúčastňovali aj študenti z paralelných ročníkov štúdia archeológie v Brne a v Prahe. Tu nadobudnuté kontakty a často i priateľstvá zotrvávajú a prospievajú archeológii dlhodobo.

Trvalé sú jeho popularizačné aktivity. Napríklad vyvinul množstvo energie, aby presvedčil regionálnych funkcionárov o vybudovaní pamätníkov na najvýznamnejších lokalitách. Dokladajú to aj dodnes inštalované umelecké diela v Štrbe-Šoldove a na Burichu.

Po roku 1990 sa významne aktivizoval pri konštituovaní Trnavskej univerzity, kde pracoval od roku 1992 na katedre humanistiky. Tu inicioval tiež vznik odboru klasickej archeológie, ktorý sa postupne pretransformoval na samostatnú katedru. V roku 1994 sa stal prorektorom Trnavskej univerzity.

B. Novotný je nositeľom mnohých ocenení. Z domácich treba uviesť Zlatú medailu Univerzity

Komenského. O medzinárodnom uznaní prof. B. Novotného svedčia viaceré významné členstvá, napríklad čestné členstvo v Nemeckej akadémii vied aj v odbornej komisii Medzinárodného archeologického komitétu pri UNESCO.

V týchto dňoch uplynulo 100 rokov od narodenia B. Novotného a 25 rokov od jeho náhleho skonu. Rodina a priatelia stratili blízkeho človeka. Archeológia stratila veľkú osobnosť. Tých 25 rokov jednoznačne ukazuje, že profesor Bohuslav Novotný zanechal trvalú stopu v európskej archeológii, že mnohé jeho žiačky a žiaci pokračujú v jeho stopách a rozvíjajú archeologické bádanie. Pandemické opatrenia neumožnili v závere roka 2021 zorganizovať slávnostnú spomienkovú konferenciu. Tak si aspoň pri čítaní týchto riadkov v tichosti uctíme pamiatku vzácneho človeka prof. PhDr. Bohuslava Novotného, DrSc.

Matej Ruttkay